

УДК 93"20"(477.83)

Ігор Берест

ПРОФСПІЛКОВИЙ РУХ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ У ЧАСИ НАЦІОНАЛЬНО-ВІЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ (1914–1921 РР.)

Проаналізовано та висвітлено діяльність українських профспілок в один із найскладніших й найтрагічніших періодів вітчизняної історії першої чверті XX ст. Наголошено на тактичних промахах та стратегічних помилках діячів профспілкового руху, спробі відродження національних профспілок, політичному і військовому протистоянні та складних умовах існування населення Східної Галичини.

Ключові слова: професійна спілка, національно-визвольні змагання, боротьба, населення, Східна Галичина.

Актуальність проблематики ґрунтується на тому, що вибраний період був часом війни, масових руйнувань та розрухи. Проте захист робітників, соціальні виплати та взаємодопомога залишаються основною метою профспілкового руху. Досліджувана проблема має цінне наукове значення, адже дає можливість показати роботу професійних спілок у надзвичайно важкий період для Східної Галичини.

Наукова новизна полягає у тому, що у публікації на основі об'єктивного і комплексного підходу досліджено період, який окреслюється воєнним лихоліттям 1914–1921 рр. Він включає події Першої світової, українсько-польської, радянсько-польської воєн, чужоземної інтервенції періоду гетьманату П. Скоропадського, доби діяльності Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), Української Галицької армії (УГА), Українського військового об'єднання (УВО) тощо.

Об'єктом дослідження є соціально-економічні та суспільно-політичні процеси у профспілковому русі Східної Галичини воєнних та повоєнних років.

Предмет дослідження – діяльність професійних спілок у вказаний період, як чинник поступу Східної Галичини окресленого періоду.

Основна мета публікації полягає у тому, щоб на основі об'єктивного, комплексного аналізу дослідити становище населення Східної Галичини, проаналізувати роль профспілок та робітничого руху упродовж 1914–1921 рр.

Завдання дослідження ґрунтуються на аналізі ситуації окресленого періоду і механізмові функціонування профспілкового руху в Східній Галичині (1914–1921 рр.).

Основу джерельної бази статті складають документальні свідчення, спогади та збірки документів учасників подій.

Певні аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано науковцями. Зокрема, варто зауважити, що Перша світова війна (1914–1918 рр.) загострила соціальні, економічні, політичні, релігійні, міжетнічні, національні взаємини у Східній Галичині, що опинилися у епіцентрі воєнного протистояння воюючих сторін. Багатовікові прагнення українців до волі та національної незалежності знайшли своє відображення після закінчення Першої світової війни (у листопаді 1918 р.), котра перманентно на західноукраїнських землях переросла у національно-визвольні змагання [1].

Історичні дослідження не тільки засвідчують важке й навіть подекуди катастрофічне становище населення Східної Галичини, що склалося унаслідок бойових дій, завданих матеріальних втрат та збитків. Воно знайшло свій характерний вираз у стихійній мобілізації галичан у військові підрозділи австрійських, німецьких, російських, польських, українських та інших формувань, арештах, грабежах, депортаціях мирного населення, у створенні концентраційних таборів для військовополонених [2].

Перша світова війна призвела до особливої поляризації в профспілковому русі. Під впливом політичних ідей воюючих сторін, результатів бойових дій, діяльності національних політичних партій та військових формувань відбулося загострення та помітна каталізація національних інтересів населення Східної Галичини, яке на той час представляло складний поліетнічний субстрат, котрий також суттєво доповнювався міграціями населення. В етнічному плані його творили українці, поляки, австрійці, чехи, словаки, румуни, італійці, німці, росіяни, євреї та народи інших національностей [3, с. 3–18].

Більшість профспілок Східної Галичини в період Першої світової війни припинило своє існування. Це, передусім, пов'язано із мобілізацією до війська багатьох робітників, селян та службовців, які були членами профспілкових організацій, а також репресіями й політикою з боку російської окупації Східної Галичини.

Зі значним скороченим членів профспілок у Східній Галичині під час війни продовжували роботу лише професійні спілки залізничників, які виконували місію транспортного забезпечення і користувалися пільгами. Ще з довоєнних часів залізничники поділялися за фаховим, національним, релігійним та іншими ознаками (польських машиністів, кочегарів, ковалів, телеграфістів, стрілочників, кондукторів, українських ковалів, ливарників і т. д.). Таким чином, зазначена профспілкова організація не була єдиною, а радше представлена широким загалом, розмежованим за національно-релігійним принципом. Проте елітарне становище у ній займали польські робітники та службовці, а переважаюче серед, так званих, "чорноробів" (ковалів, кочегарів, ливарників, ремонтників, столярів) – українське робітництво [4, с. 2380].

Під час Першої світової війни багато осіб австрійського та польського походження, перебували у професійних спілках поштового зв'язку.

Євреї, здебільшого, домінували у профспілках учителів шкіл, викладачів вищих навчальних закладів, лікарів, фармацевтів, торгівців, перукарів, офіціантів, готел'єрів, акторів тощо.

Серед українських національних професійних спілок у період Першої світової війни частково простежується діяльність профспілки "Взаємна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок", заснованої у 1905 році [5, с. 122]. Особливо важливого значення серед галичан у період Першої світової війни набула "Спілка українських приватних урядовців Галичини" (СУПРУГА), створена із числа передової української галицької інтелігенції напередодні початку Першої світової війни, у 1914 році.

Нерідко в часи воєнного лихоліття, погромів зазнавали управи тих профспілок, які негативно сприймали воєнну або цивільну владу [6, с. 201–207].

Крім цього, в умовах воєнного часу місцевому населенню заборонялося проводити будь-які організаційні зібрання чи заходи [7, с. 439–446], що також мало негативний вплив на діяльність професійних спілок. Таким чином, на кінець 1918 року профспілковий рух у Східній Галичині опинився у складному і навіть критичному становищі [8, с. 18–19].

Процес відтворення українського профспілкового руху займав особливе місце у процесі політичної боротьби різних партій та політичних сил і у тому числі у боротьбі за владу в Східній Галичині. Опинившись у скрутному воєнно-політичному становищі, з метою збереження колишніх володінь, австрійський цісар неодноразово змушений був вдаватися до демократичних обіцянок. Навіть напередодні капітуляції Австрії у Першій світовій війні, 16 жовтня 1918 р. він видав маніфест, у якому проголосив, що "Австрія, по волі своїх народів, має стати союзною державою, в якій кожне плем'я на області, яку воно заселяє, творить свій власний державний механізм".

Ймовірно, що саме цей маніфест мав вирішальне значення на зростання національного руху в Австро-Угорській імперії. Уже 18 жовтня 1918 р. у Львові проголошено утворення Української Національної Ради (УНРади), яку очолив Євген Петрушевич [9], яка стала провісником створення ЗУНР.

Під впливом появи цісарського маніфесту особливої активізації набула діяльність українських професійних спілок, які прагнули створити свої незалежні керівні структури та виробничі підрозділи. На нашу думку, це було зумовлено тим, що більшість членів, так званого, "першого уряду" входило до українських професійних спілок галицької інтелігенції. Найбільшою серед них була згадувана СУПРУГА. Слід зауважити і те, що у Східній Галичині склалися доволі сприятливі умови для поширення ідей крайніх лівих, так і крайніх правих рухів.

Поява перспектив та передумов для створення незалежної Української держави у Східній Галичині, а також спроба практичної реалізації планів її розбудови вже восени 1918 року вплинули на політичну орієнтацію українських профспілок. Тому не випадково переважна більшість галицьких профспілчан під впливом проголошення ЗУНР підтримала ідею національного автономізму профспілкових організацій, що передбачала вихід українського робітництва, селянства, інтелігенції зі складу польських, німецьких, єврейських та інших професійних об'єднань. У той час з позиції національної автономії професійних спілок у територіальних межах багатонаціонального східногалицького суспільства виступив уже відомий галицький громадський та політичний діяч Галичини Антін Чернецький, автор багатьох публікацій на сторінках періодичних видань ("Земля і воля", "Вперед" та інших), редактор та співредактор регіонального видання "Професійного вісника" [10, с. 1044].

У своїх поглядах на формування та розбудову українських професійних спілок А. Чернецький заперечував більшовицьку ідею єднання профспілкового руху Східної Галичини на засадах інтернаціоналізму. Його основна стратегія та політична опора у реалізації державотворчої ідеї та розбудови профспілкового життя була орієнтована на Східну Галичину, яка етнічно належала українцям, котрі прагнули до створення соборної та незалежної держави [11, с. 12–19]. Проте

українська частина Галичини виявилася поліетнічним субстратом, який розпорошував зусилля та прагнення українців.

Варто зазначити, що А. Чернецькому були добре відомі національні проблеми галичан, адже походив він із галицького провінційного містечка Бережани, був активним діячем місцевої "Просвіти", а згодом і активним членом Української соціал-демократичної партії (УСДП) [12, с. 3712].

Видається, що вагомою причиною позиції А. Чернецького стало масове звільнення українських робітників з польських та австрійських профспілок, яке відбувалося упродовж Першої світової війни. Це, безперечно, також свідчило про загострення національних суперечностей між українцями та поляками, що значною мірою відбувалося і під дією положень зазначеного цісарського маніфесту.

Спробу реалізації плану А. Чернецький розпочав з професійних спілок українських залізничників, які у зв'язку з особливим становищем забезпечували потреби фронту і нерідко різних воюючих сторін. У часи війни лише українські залізничники зуміли зберегти свій потенціал. Вони виділялися у окремі національні фахові професійні спілки невеликої чисельності та функціонували у вигляді відмежованих секцій із незалежним національним керівництвом (секретаріатом).

1 листопада 1918 року УНРада, представлена парламентарями галицького, буковинського та віденського сеймів, духовенством та передовою місцевою інтелігенцією Львова, українських політичних партій, при підтримці й результатах переможних воєнних дій національних збройних формувань захопила владу і проголосила про створення ЗУНР [13].

Нагромаджені соціальні протиріччя між українцями та поляками унаслідок проголошення у Львові незалежної Української держави, призвели до початку польсько-української війни [14]. Тому не тільки творення керівних державних інституцій ЗУНРу, але й профспілкових органів було значно пригальмовано, або опинилося й відбувалося у надзвичайно складних умовах.

Одним із перших актів став маніфест ЗУНР, проголошений 5 листопада 1918 р. У якому наголошувалося на тому, що на встановленні у державі восьмигодинного робочого дня, соціальному захисті осіб похилого віку, забезпеченні умов і охорони праці на виробництвах та інші заходи [14, с.12], які фактично складали основу вимог професійних спілок довоєнного періоду.

У складі першого державного уряду ЗУНР, який обрано 9 листопада 1918 р., А. Чернецький зайняв державну посаду секретаря праці та соціальної опіки [15], що, по суті, відповідала найвищій посаді (міністра) та віданню справами організації і практичної діяльності профспілок громадян проголошеної у Львові Української республіки. Однак, незабаром (приблизно наприкінці листопада) із невідомих причин його замінив А. Чернецький [16, с. 204]. Найбільш вірогідною причиною відставки А.Чернецького з найвищого державного поста, що відав організацією профспілкового життя в новоутвореній державі, могла стати його тимчасова еміграція до Німеччини. До речі, він з 1924 році він очолював у Львові "СУПРУГА" [17, с. 322].

Значний інтерес до творення незалежних українських профспілкових організацій в період діяльності ЗУНР виявив Олександр Пісецький, котрий перебував на політичній платформі Української націонал-демократичної партії (пізніше – Українське національно-демократичне об'єднання), а в уряді був призначений державним секретарем пошт і телеграфів ЗУНР [18, с. 2097]. Фактично, він став організатором, а також першим керівником профспілкової організації українських поштових службовців. Основну увагу О. Пісецький відводив організації робітничих профспілок у містах та містечках Східної Галичини, особливо Дрогобицько-Бориславського нафтодобувного регіону.

Унаслідок воєнного стану та небезпеки, у якому опинився уряд ЗУНР, згідно зі вказівкою секретаріату праці і суспільної опіки, на залізниці створено профспілковий залізничний курінь під керівництвом львівського правника, члена головної управи УСДРП Івана Сіяка. Аналіз діяльності якого дає підстави стверджувати, що він радше виконував функції воєнізованої охорони на залізниці і, можливо, призначався для забезпечення захисту високопоставлених державних осіб під час їх користування залізничним транспортом.

Невдачі українців у польсько-українській війні стали основною причиною загрози для існування ЗУНР. Запеклі бої між воюючими сторонами, що відбувалися у Львові та його околицях упродовж 1–23 листопада 1918 р., загалом завершилися для українців невдачею. Після цього місто було втрачено і уряд змушений був терміново залишити Львів.

Вимушений переїзд уряду до Тернополя, а згодом і до Станіслава (сьогодні – м.Івано-Франківськ) не створив сприятливих умов для мирного будівництва, економічного розвитку та розбудови профспілкового життя, а ще більше їх ускладнив. Польсько-українська війна, яка охопила Східну Галичину, до краю загострила міжнаціональні протиріччя. В умовах війни діяльність національних профспілок та спроби їх демократичної розбудови виявилася майже нереальними. Більшість робітничих профспілкових організацій припинила своє існування, багато українців

опинилося в рядах УГА. Рятуючись від небезпеки та лихоліття, чимало галицьких профспілкових потрапило у загальну хвилю еміграції [19, с. 4–12].

У часи воєнних дій розбудова організаційних структур та українського профспілкового життя у Східній Галичині виявилася надзвичайно складною. Запропонована А. Чернецьким тактика національного автономізму, яку підтримав уряд, була невдалою і в умовах воєнних невдач армій УГА неефективною. Вірогідно, що саме невдала державна політика А. Чернецького в розбудові профспілкового життя стала причиною його виходу зі складу уряду та еміграції на Захід (спочатку до Німеччини, потім – у Швейцарію).

У відповідь на принципову позицію українців, поляки запропонували створення уніфікованих багатонаціональних професійних спілок у Східній Галичині, у які запрошувалися й українські фахівці.

Такий захід, передусім, було проведено з метою послаблення та розпорошення українського профспілкового руху. З іншого боку, слід зазначити, що польський профспілковий рух у Східній Галичині у часи війни теж зазнав репресій з боку воюючих сторін і також вимагав пошуку ефективних шляхів свого поновлення для виходу з кризового становища.

Як свідчать результати досліджень, політична стратегія організаторів польського профспілкового руху виявилася вдалою та своєчасною. Фахові професійні спілки залізничників, незважаючи на воєнні дії, зберегли свою чисельність та дієвість. Згідно з тогочасними оперативними даними щоденно лише через Станіславів залізницею у різних напрямках залізничники транспортували близько 60 тис. осіб [20, с. 108]. Крім цього, залізниця перевозила значну кількість вантажів, худоби, зброї, провіанту тощо.

Об'єднане керівництво профспілки польських залізничників 3 березня 1918 р. звернулося до усього робітництва залізниць із закликом "zgrupowani kolejarzy wszystkich kategorii oświadczają, że leżą w interesie personalu kolejowego, aby wszystkie kategorie bez wyjątku należały do jednego, wspólnego, ogólnego Związku Zawodowego Kolejarzy RP" ("залізничники усіх фахів, що відносяться до залізничного персоналу, повинні без винятку належати до єдиної, спільної, "загальної професійної спілки залізничників РП" (переклад автора) [21, с. 6].

Згодом низка урядових указів з боку Польської держави, особиста увага до професійних спілок Ю. Пілсудського і державний декрет від 8 лютого 1919 р. декларували права та свободи членів профспілок Галичини. Положення декрету активно закликали усіх галицьких робітників увійти в русло загальнопольських профспілкових об'єднань. Фактично цей курс засвідчував реалії та вірогідність польського підпорядкування, інтернаціоналізацію, централізацію та уніфікацію усього профспілкового руху в Східній Галичині.

Тернопільський період ЗУНР в історії професійних спілок не приніс відчутних змін в існування українського робітництва. Тактика українського автономізму виявилася помилковою. У буденному житті вона не сприяла соціальному згуртуванню робітництва, а навпаки, стимулювала його до національно-політичного уособлення, соціального розпорошення та фахового розмежування.

Складне становище на фронтах та реальна небезпека змусили уряд ЗУНР наприкінці року терміново перебратися з Тернополя у Станіславів [22, с. 270–273]. Цікаво, що у складі нового державного тимчасового уряду ЗУНР, який сформовано під керівництвом Сидора Голубовича та проголошеному в Станіславові 4 січня 1919 р., в переліку вищих державних посад уже не було посади секретаря праці і соціальної опіки [20, с. 128]. Вірогідно, що вимушене скорочення державних секретарів пов'язане зі становищем, у якому опинилися українські професійні спілки і населення Східної Галичини.

Таким чином, в умовах існування ЗУНР, українські професійні спілки залишилися без керівних державних органів, підпорядкувань. Як зазначав у своїх споминах учасник тих подій А. Чайковський "по кривавій боротьбі за наші ідеали ми впали. Коротка весна нашої самостійності минулася, наче сон маєвої ночі, хоч не без кошмару, страхіть і потрясінь ..." [20, с. 153]. Загалом варто підсумувати, що Перша світова війна, національно-визвольні змагання значно послабили профспілковий рух у Східній Галичині. До цього додалася невдала тактика профспілкових лідерів, що в підсумку призвело до їх занепаду.

Список використаних джерел

1. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західньо-Українських землях у 1918–1923 роках / С. Ярославин. – Філадельфія, 1956. – 180 с.
2. Берест І. Р. Соціальне становище населення Східної Галичини і Західної Волині в роки Першої світової війни: автореф. дис. на здобуття наук ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 "Історія України" / І. Р. Берест. – Львів, 2009. – 20 с.
3. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часів світової війни 1914–1918 / К. Левицький. – Львів, 1928. – 776 с.
4. Гаєнко Ф. Професійні спілки / Ф. Гаєнко // Енциклопедія Українознавства. Перевидання в Україні. – Львів, 1996. – Т. 6. – С. 2380–2381.
5. Берест Р. Нариси історії профспілкового руху в Західній Україні (1817–1939) / Р. Берест. – Дрогобич: Відродження, 1995. – 128 с.
6. Берест І. Матеріальні втрати Східної Галичини та Волині в роки

Першої світової війни / І. Берест // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". "Держава та армія". – № 571. – Львів, 2006. – С. 201–207. 7. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 роки) / Д. Дорошенко. – К., 2007. – 630 с. 8. Korniluk M. Geneza i zasadnicze problemy działalności Komisji Centralnej Związków Zawodowych w latach 1919–1939 / M. Korniluk // Kwartalnik Historii Ruchu Zawodowego. – Warszawa, 1970. – № 3 (35). – S.16–51. 9. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Листопадава 1918 р. національно-демократична революція. Проголошення ЗУНР / [Укл. О. Карпенко, К. Мицан]. – Івано-Франківськ, 2001. – Т. 1. – С. 99–101; Цегельський Л. Памяти Евгена Петрушевича / Л. Цегельський // Америка. – Філадельфія, 1940. – Ч. 128–134. 10. Павлишин О. Чернецький Антін / О. Павлишин // Довідник з історії України. А-Я / [За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста]. – Львів, 2001. – С. 1044. 11. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї / Д. Донцов. – К., 1991. – 50 с. 12. Чернецький Антон // Енциклопедія Українознавства. Перевидання в Україні. – Львів, 2000. – Т. 10. – С. 3712. 13. Паліїв Д. Листопадава революція / Д. Паліїв // Новий час. – Львів, 1928. – Ч. 134; Павлишин О. Львівщина в добу Західно-Української Народної Республіки (1918–1919). Навчальний посібник / О. Павлишин. – Львів, 2008. – С. 80–84. 14. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів, 1998. – 469 с. 15. Павлишин О. Львівщина в добу Західно-Української Народної Республіки (1918–1919) / О. Павлишин. – С. 83–84; Чубатий М. Основи державного устрою Західно-Української Народної Республіки / М. Чубатий. – Львів, 1920. – С. 4–16. 16. Андрусак Т. Державний секретаріат ЗУНР-ЗОУНР / Т. Андрусак // Довідник з історії України. А-Я / [За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста]. – Львів, 2001. – С. 204–205. 17. Берест Р. Професійні спілки на західноукраїнських землях у міжвоєнний період // Нариси історії профспілкового руху в Україні / Р. Берест. – К., 2002. – 729 с. 18. Пісецький Олександр // Енциклопедія Українознавства. Перевидання в Україні. – Т. 6. – С. 2097. 19. Крезуб А. Нарис історії польсько-української війни 1918–1919 / А. Крезуб. – Львів, 1923. – 179 с. 20. Станіславів у часи Західно-Української Народної Республіки. Документальні свідчення, спогади, оголошення, накази революційної доби / [Упор. Іван Монолатій]. – Івано-Франківськ, 2008. – 253 с. 21. Drobner B. Rzecz o klasowym ruchu zawodowym w Polsce. (Lata 1918–1923) / B. Drobner. – Warszawa, 1965. – 245 s. 22. Альманах Станіславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини / [Ред. упор. М. Климишин]. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1985. – 900 с.

Игорь Берест

**ПРОФСОЮЗНОЕ ДВИЖЕНИЕ В ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЦИИ ВО ВРЕМЕНА
НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЫ (1914–1921 ГГ.)**

Проанализирована и отражена деятельность украинских профсоюзов в один из самых сложных и трагических периодов отечественной истории первой четверти XX в. Отмечено тактические промахи и стратегические ошибки деятелей профсоюзного движения, попытки возрождения национальных профсоюзов, политическое и военное противостояние в сложных условиях существования населения Восточной Галиции.

Ключевые слова: профессиональный союз, национально-освободительное движение, борьба, население, Восточная Галиция.

Ihor Berest

**TRADE-UNION MOVEMENT IN EASTERN GALYCHYNA IN TIMES OF NATIONAL
LIBERATION MOVEMENTS (1914–1921)**

Analyzed and highlighted the activities of Ukrainian trade unions in one of the most difficult and most tragic periods of the national history of the first quarter of the twentieth century. Among others, the tactical and strategic blunders mistakes trade unionists, attempts to revive national trade unions, political and military confrontation and difficult conditions of the existence of the population of Eastern Galychyna.

Key words: trade unions, the national liberation movement, fighting, population, Eastern Galychyna.